

SELEVCIA

AD CALYCADNVM

SAYI II -2012

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEVCIA AD CALYCADNUM II

OLBA KAZISI YAYINLARI

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEUCIA AD CALYCADNUM II

Ankara 2012 / Türkiye

ISBN 978-605-5668-32-7

Seleucia ad Calycadnum, hakemlidir ve her yıl Nisan ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsuzsa yayınlanmaz, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia ad Calycadnum yayınına devretmiş sayılır. Seleucia ad Calycadnum, kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia ad Calycadnum için yazışma adresi:

Okt. Murat ÖZYILDIRIM

Mersin Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

Çiftlikköy Kampüsü 33342 Mersin – TÜRKİYE

Tel: 00 90 324 361 00 01 – 4735 e- posta: ozyildirimmurat@gmail.com.

OLBA KAZISI YAYINLARI
SELEVCIA AD CALYCADNUM II

ISBN: 978-605-5668-32-7
TAN KİTABEVİ YAYINLARI 31
Dizi: OLBA KAZISI YAYINLARI-2

Editörler

Emel ERTEN
Diane FAVRO
Murat ÖZYILDIRIM

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Meral AKURGAL •Prof. Dr. Halit ÇAL •Prof. Dr. Çiğdem DÜRÜŞKEN
- Prof. Dr. Emel ERTEN •Prof. Dr. Diane FAVRO •Prof. Dr. Turhan KAÇAR
- Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU •Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU •Prof. Dr. Aygül SÜEL
- Prof. Dr. Fikret YEGÜL
- Doç. Dr. Salim AYDÜZ •Doç. Dr. Sedef ÇOKAY-KEPÇE •Doç. Dr. Efrumiye ERTEKİN
- Doç. Dr. Mehmet Fatih YAVUZ
- Yrd. Doç. Dr. Figen ÇEVİRİCİ – COŞKUN •Yrd. Doç. Dr. Merih EREK
- Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZBAY •Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat ÖZGEN
- Yrd. Doç. Dr. Sema SANDALCI •Yrd. Doç. Dr. H. Sibel ÜNALAN
- Yrd. Doç. Dr. Ceren ÜNAL

Seleucia ad Calycadnum, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia ad Calycadnum, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayınlar.

Kapak Tasarım: Tuna AKÇAY
Dizgi: Yener YENTEK

Baskı:
Cantekin Matbaacılık
2. Baskı 1000 Adet
Mayıs 2012

İÇİNDEKİLER

KIZKALESİ KAZILARINDA
ELE GEÇEN 12. – 15. YÜZYIL
ARASINA TARİHLENEN ORTA ÇAĞ
SERAMİKLERİ
Gülgün KÖROĞLU
11

PRINCIPATVS DEVRİ ROMA
SENATVS'U: ÜYE SAYISINDA
DÜZENLEMELER (LECTIO SENATVS),
SENATVS'A GİRİŞ KOŞULLARI VE
YOLLARI, YASAL İŞLEYİŞ
Efrumiye ERTEKİN
33

OLBA'DA ROMA İMPARATORLUK
DÖNEMİNDE TARIM VE YERLEŞİM
Emel ERTEN
61

OLBA MEZARLIK ALANLARI
Tuna AKÇAY
77

OLBA MANASTIRI HAKKINDA
ARKEOLOJİK VE YAZINSAL YENİ
BİLGİLER
Murat ÖZYILDIRIM
105

MÖ II. - MS IV. YÜZYILLAR ARASINDA
CILICIA'DA YAHUDİLER
Sevim AYTEŞ CANEVELLO
119

TRABZON İMPARATORU I. MANUEL
KOMNENOS (1238-1263) DÖNEMİNE
TARİHLENEN BALIKESİR, KUVA-Yİ
MİLLİYE MÜZESİ'NDEKİ ÜÇ ADET
ASPER
Ceren ÜNAL
141

TARSUS MÜZESİ'NDE YER ALAN
FİĞÜR TASVİRLİ
ARTUKOĞULLARI SIKKELERİ
“12.-13. YÜZYILLARDA ANADOLU'DA
İKONOGRAFİK ALIŞVERİŞ”
H. Sibel ÜNALAN
Ceren ÜNAL
163

CECİ N'EST PAS UN MUR:
REPRESENTATION AND REALITY IN
EPHESIAN URBAN BOUNDARIES
Brianna BRICKER
185

ARCHAOMETRICAL PERSPECTIVES
IN TURKEY
Ali Akın AKYOL
201

KİTAP TANITIMI:
MANİSA MÜZESİ BİZANS SIKKELERİ
Emine TOK
209

KİTAP TANITIMI:
ANADOLU'DAKİ TÜRK
KÜTÜPHANELERİ
Mükerreren KÜRÜM
211

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEVCIA AD CALYCADNUM II

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık tümü 12 punto büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.
Kitap için:
Demiriş 2006 Demiriş, B., *Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı*, Ege Yay., İstanbul.
Makale için:
Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, *Lucerna Klasik Filoloji Yazıları*, İstanbul.
- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca **(Lev.1)**, **(Lev. 2)** kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Makale ve levhalar, CD’ye yüklenerek çıktısı ile birlikte yollanmalıdır.

PRAEFATIO

Mersin Olba Kazıları'nın bilimsel dergisi olarak 2011 yılında yayınlanmaya başlanan Seleucia ad Calycadnum Dergisi'nin ikinci sayısını okurlarımıza sunmaktayız. Erken Hıristiyanlık teması ile çıkan ilk sayımızdan sonra, ikinci sayıda daha geniş bir çerçeve içine yerleştirilebilecek bir içerikle dergimiz sizlerle buluşuyor. Olba arkeolojisi ve yerleşim tarihi konusundaki makalelerin yanında nümizmatik, arkeometri, Anadolu'da kent tasarımına ilişkin çalışmalar da dergimiz kapsamında yer almakta. Bu sayının çıkmasını sağlayan tüm yazarlarımıza, katkılarından dolayı yayın kurulumuz üyelerine teşekkürlerimizi sunarız. Arkeoloji, eskiçağ dilleri ve kültürleri, sanat tarihi konularında yapacağınız çalışmaların Seleucia ad Calycadnum dergisinin gelecek sayılarında yer almasından mutluluk duyacağımızı belirtiriz.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (ma)

PRAEFATIO

We are proud to present the second volume of the annual journal of Mersin Olba excavations, Seleucia ad Calycadnum. After the first issue focusing on Early Christianity, a wider content of articles such as archaeometry, numismatic, urban design in Asia Minor will be presented in the second volume as well as the studies on the settlement history and archaeology of Olba. We wish to thank all our contributors, colleagues in the scientific board. It will be an honour for us to welcome our colleagues studying on archaeology, ancient languages and cultures and the history of art for the future issues of “Seleucia ad Calycadnum”.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (ma)

MÖ II. - Ms IV. YÜZYILLAR ARASINDA CILICIA'DA YAHUDİLER

Sevim AYTEŞ CANEVELLO*

Özet

Bu çalışma, Cilicia'daki Yahudi cemaatini ve onların hayatını inceleyerek, Yahudilerin özel vergi ödemesinin dışında Cilicia'daki halkla bir bütün oluşturduğunu göstermektedir. Cilicia, ticari yol üzerinde ve Hierosolyma'ya yakın olması nedeniyle, Akdeniz kıyısında ve Toros dağlarıyla çevrili doğal bir koruma alanına sahiptir. Cilicia'nın bu özellikleri, Yahudilerin bölgeye yerleşmesine ve bölgenin birçok şehirlerinde yüzyıllar boyunca yaşamalarına neden olmuştur.

Bu çalışmada, Yahudiler etnik bir grup olarak değerlendirilmektedir. Onların sosyokültürel hayatı incelenerek, bölgedeki Yahudi olmayan halkla ve Küçük Asia ve Iudaea ile olan ilişkileri anlatılmaktadır. Ayrıca, Yahudilerin Cilicia'da yaşayan topluma belli bir uyum içinde yaşamış olsalar da kendi kimliklerini nasıl koruduklarına değinilmektedir.

Birinci bölümde, bölgedeki Yahudilerin sosyokültürel hayatı incelenmeye çalışılmaktadır. Arkeolojik ve epigrafik bulgular doğrultusunda Yahudilerin Hıristiyan ve pagan mezarlarında gömüldüğü, yazıtların Cilicia'da halkın kullandığı dilde olduğu açıklanacaktır. Yahudilerin Roma vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olduğu üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde, Yahudilerin politik hayattaki yeri irdelenmektedir; Corycuslu Menandros ve Tarsuslu Isakis'in şehir konsilinde üye olmaları ve ayrıca, Yahudilerin kendi kimliklerini kullanarak Cilicia'daki halkla bir bütün oluştururken Yahudi dini kimliklerini öne çıkaran –menorah vb.- bazı semboller kullanmaları gibi...

Son bölümde ise yazılı belgeler ışığında Yahudilerin Cilicia ekonomisine katkısı ve

* Klasik Filolog Sevim AYTEŞ CANEVELLO (MA), 1837 N. Newcastle Chicago IL 60707 ABD. E – Posta: scanevello@gmail.com. Bu çalışma, 2007 yılında yapılan Uluslararası Kilikia Sempozyumu'nda sunulan ve basılmayan bildiri metninin genişletilmiş halidir. Bu çalışmadaki Yunanca ve Latince çeviriler, yazar tarafından yapılmıştır. Metin içinde gerekli sözcüklerde, Roma İmparatorluğu'nun resmi dili olan Latince'nin kullanımı tercih edilmiştir. Çalışmama bilimsel katkılarından dolayı DePaul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Dr. Elena Boeck'e teşekkür ederim.

önemi anlatılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yahudi, Cilicia, menorah, Paulus, Iudaea.

Abstract

This study will have the underlying theme of Jewish life and community in Cilicia and how Jews lived in this province without being discriminated, except paying special tax under Roman rule, and were tolerated by the people in the region. Cilicia was on a trade route close to Jerusalem, in a moderate climate by the Mediterranean Sea, and naturally secured by Taurus Mountain. These attributes might attract Jews to flourish in Cilicia, develop their communities throughout the region and reside there for many centuries.

In this study, the Jews will be treated as an ethnic group in Cilician society. I will explore their social status in Cilician society, and relations with non Jews in Cilicia, as well as Jews from Asia Minor and Iudaea. Along with it, I will explain, even though the Jews were part of the social networks of the city and shared in many of the characteristics of everyday life, how Jews were able to preserve and advocate their unique customs, lifestyle, and a strong sense of their identity in this society.

First, I will explore Jewish social life and discuss how Jews were involved in the Cilician community. Cilician Jews integrated themselves with the Cilician pagan and Christian community. Based on the epigraphic evidence and archaeological findings, Jews shared the same cemeteries with pagans and Christians; used the same language with the people in the region, and had the same rights as Roman citizens of Cilicia.

Second, I will discuss how Jews advocated for themselves in the political arena and introduced their Jewish identity and culture to the whole community by participating in city council and rule; such as Menandros town councilor from Corycus; Isakis from Tarsus. I will also explore how Jews identified themselves in society by using Jewish symbols as a demonstration of their identity such as the menorah.

Furthermore, I will discuss their role in Cilician economy to elaborate their involvement within trade and commerce.

Key words: Jews, Cilicia, menorah, Paulus, Iudaea.

Çağlar boyunca, Yahudiler yaşadıkları yerlere uyum sağlamış, buldukları yerin kültürünü kendi kültürleriyle harmanlayıp diğer halklarla uyum içinde yaşamışlardır. Ancak Yahudiler, diğer topluluklar tarafından kimi zaman aşağılama ve nefret kimi zaman merak kimi zaman da hayranlıkla izlenmiştir. Bu dönemde Dünya üzerinde kaç Yahudi bulunduğu bilinmese de büyük bir kesiminin Akdeniz çevresinde yaşadığı, bilim çevreleri tarafından düşünülmektedir. Yahudi tarihçi Flavius Iosephus (37 – c. 100), yirmi ciltlik *Antiquitates Iudaicae* (Yahudi Tarihi) adlı eserinde Yahudi topluluklarının ilk ortaya çıkışından başlayarak, Iudaea Kralı Archelaus (MÖ 23 – c. MS 18) dönemine kadar olan genel tarihini anlatır. Flavius Iosephus bu eserde Strabon’un şunları bildirdiğini yazmaktadır; “...Yahudileri her şehirde görmek mümkündür. Dünya’nın hiçbir yerinde onların olmadığı ve yönetmediği yer neredeyse yoktur gibidir...”¹. Akdeniz bölgesinde, MS I. yy.’dan itibaren Yahudi topluluklarının varlığı bilinmektedir.

Diaspora nüfusu, Erken Roma Döneminde kimilerine göre iki milyon kimilerine göre sekiz milyon olarak tahmin edilse de üç ya da üç buçuk milyon civarında olup, bunların yaklaşık bir milyonu Küçük Asia’da yaşamıştır². Birçok bölgede Yahudiler, önemli bir azınlık oluşturarak yaşadıkları yerin ekonomik açıdan gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır.

Yahudilerin yoğun olarak bulunduğu yerlerden biri de Küçük Asia’dır. Yahudilerin Küçük Asia’da varlığı ile ilgili bilgilere, Iosephus’un eserlerinde rastlanmaktadır. Iosephus, *Contra Apionem* (Apion’a Karşı) adlı eserinde Aristoteles’in öğrencisi Solili Clearchus’un *Uyku Üzerine* adlı eserinden alıntı yaparak; Aristoteles’in sadece konuştuğu dil Yunancayla değil aynı zamanda tam bir Yunanlı gibi davranan bir Yahudi ile felsefi bir tartışma yaptığını yazar³. Yahudi felsefeci Philo’nun (MÖ 20- MS 50), *Legatio ad Gaium* (Gaius’a Elçilik Üzerine) adlı eserinde, Küçük Asia’da Yahudilerin bulunduğu yerleri şöyle bildirir: “...Benim kentim Hierosolyma (Kudüs) sadece Iudaea’nın metropolisi değil aynı zamanda birçok ülkede yaşayan Yahudilerin metropolisliği konumundadır. Çünkü Iudaea’dan birçok ülkeye Yahudi göçmüştür. Bunların arasında, Mısır, Phoenicia ve Coele Syria olarak da bilinen Syria’da, Küçük Asia’nın Cilicia ve Pamphylia gibi birçok bölgesinde ayrıca Bithynia ve Pontus’un büyük bir bölümüne kadar uzanan yerlerde Yahudi yerleşimleri vardır...”⁴.

1 Josephus, (tr.Marcus)115-116.

2 Horst 1989,107.

3 Josephus, (tr.Thackeray) 1.176 - 82.

4 Philo (edit.Smallwood)1960, 125.

Coğrafi olarak Cilicia, Küçük Asia'da bulunan birçok bölgenin aksine, Iudaea'ya yakın olması nedeniyle Yahudiler tarafından yaşamak için tercih edilen bir bölge olmuştur. Bunun yanısıra Cilicia'nın ticari yol ağı üzerinde ve deniz kenarında olması, buraya göç eden Yahudiler için ekonomik fırsatlar yaratmıştır. Asur, Pers, Mısır ve daha birçok kültürden insanların yaşadığı Cilicia'da, arkeolojik ve epigrafik veriler Yahudilerin, Corycus, Mopsuestia, Anemurium, Diocaesarea, Selinus, Seleucia ad Calycadnum ve Tarsus'ta yaşadığını gösterir.

Cilicia'daki en erken Yahudi yerleşiminin Hz. Süleyman dönemine (MÖ 970-928) kadar uzandığı düşünülmektedir. Eski Ahit, *Krallar*'ın birinci kitabında Hz. Süleyman'ın tacirlerinin Que'dan at satın aldıklarını yazar⁵. Hz. Süleyman'ın tacirlerinin Que'dan at satın alması Iudaea ile Cilicia arasında bir ticari ilişkinin olduğunu belgeler. Que, birçok ürünün satıldığı önemli bir ticari merkez ve Hz. Süleyman'ın tacirleri için iyi Küçük Asia atlarının alınacağı tek at pazarıdır⁶. Hz. Süleyman'ın tacirleri, bölgenin tüccarı ya da bölgedeki tüccarla yakın ilişkisi olan Yahudiler olabilir.

Tüccarların Que da yaşadığı konusunda kesin bir kanıt olmasa da, onların sosyolojik ve ekonomik sebepler nedeniyle birçok ticari koloniyle sıkı bağlantılar içerisinde bulunduğu düşünülebilir. Yahudilerin Cilicia'da yaşadığını gösteren en erken bilgiye Iosephus'un eserinde rastlanır. *Antiquitates Iudaicae*'ın dokuzuncu kitabında Iosephus, Eski Ahit'ten alıntı yapar ve şöyle yazar: "... Yunus peygamber Tanrı'dan kaçıp Iope'ye (İsrail - Yafa) gelir. Orada, bir tekne bularak Tarsus'a doğru yola çıkar. Teknedekiler O'na nereli olduğunu ve ne iş yaptığını sorarlar. Yunus ise onlara, kendisinin İbrani ve Tanrı'nın peygamberi olduğunu söyler..."⁷.

Yunan Dönemi'nde Yahudilerin Küçük Asia'ya nasıl göç ettiği, nerelere yerleştiği konusunda fazla kaynak yoktur. Iosephus, Seleucus I. Nicator'un Küçük Asia seferi sırasında Güney Küçük Asia'da ve Syria'da Yahudilerin yaşadığını bildirir⁸. Seleucus Nicator'dan sonra, III. Antiochus (MÖ 223 – MÖ 187) ise iki bin Yahudi aileyi Mesopotamia ve Babylonia'dan getirip Küçük Asia'da stratejik açıdan önemli ve imparatorluğa karşı ayaklanma başlatan

5 Asurlular, Cilicia'nın bir bölümünü Que ve Hıllaku olarak adlandırmışlardır. Que'nın sınırları tam olarak bilinmese de Asur kaynakları Que'nu Cilicia Pedias bölgesinde olduğunu bildirir. Goetze da Que'nun sınırlarını şöyle vermektedir; "...Que'yu, Pahru (Misis) ve Tarzu (Tarsos) yani Adana civarı olarak tanımlayabiliriz..." (Goetze 1962, 51; Bing 1969, 56).

6 Ikeda 1982, 232; Schley 1987, 595.

7 Josephus (tr.Marcus) 1937, IX, 208 - 211.

8 Josephus (tr.Marcus) 1937, XII, 120.

birçok kente yerleştirir⁹. Iosephus'a göre III. Antiochus'un Yahudileri yerleştirmesindeki amaç; onlara dinsel ve sosyal olarak özel haklar vererek imparatorluğa bağlı ve onu koruyucu duruma getirecek olan bir Yahudi topluluğu oluşturmaktır¹⁰. Doğu Akdeniz kıyılarındaki birçok kentlerde MS I. yy.'la birlikte, Yahudi yerleşimlerinin bulunduğu bilinmektedir. Roma Dönemi'nde ise Yahudi topluluklarının Cilicia'da ve Küçük Asia'nın birçok kentinde bulunduğu anlaşılır¹¹. *Acta Apostolorum*'dan (Elçilerin İşleri) Iconium (Konya), Antiochia ad Pisidiam (Yalvaç), Lystra (Haransay), Derbe (Kerihöyük), Tarsus ve Laodicea (Eskişehir)'da birçok Yahudi'nin yaşadığı öğrenilmektedir.

Bu dönemde Küçük Asia'daki Yahudi nüfusu bilinmese de, bölgenin verimli topraklara sahip olması, bölgedeki Yahudi yerleşim yerlerinin güvenilir olması, buraya Yahudi göçlerinin artmasına sebep olmuştur. Onlar, bir sorun yaşamadan kendi bayramlarını kutlamışlar, Yahudi dini inançlarına uygun yiyecekleri (*Koşer*) üretmiş ve yemişlerdir¹². Yahudilerin askerlik hizmetine engel olan en önemli nedenlerden birisi kendileri için *koşer* yiyecek bulunmamasıdır. Güncel hayatta ise Romalı yöneticiler tarafından *koşer* yiyecekler hazırlanması ve satılması sağlanmıştır¹³. Cilicia'da da Yahudiler, kendi yiyeceklerini yapma yolunu seçmişlerdir. Cilicia'da *koşer* yiyeceğin yapıldığını ve Hierosolyma'ya gönderildiğine dair önemli bir bilgiyi, sözlü Yahudi geleneğinin ikinci derleme kitabı olan *Tosefta*'nın Şebiit bölümünde görebiliriz. Yahudi lideri Rabbi Simeon B. Gamaliel “...*Akka şehrinde Simeon B.Kahana'ya Yahudi rahiplere hediye olarak verilen yiyeceklerin arasında bulunan şarap içtiğini gördüğünü...*” söylemektedir. Kahana, Gamaliel'e “...*bu şarabın Cilicia'dan geldiğini...*” bildirir¹⁴. Cilicia'dan Hierosolyma'ya ihraç edilen tarımsal ürünlerden biri de Talmud'un ilk kısmı olan Mişna'nın Negaim ve Maasrot bölümünde geçer: Bu bölümlerde Cilicia'dan getirilen bakladan söz edilir. Bu baklanın beyaz tüylü, kalın ve tanelerinin kare şeklinde olduğundan bahsedilir¹⁵.

Küçük Asia'daki Yahudiler bölgeden bölgeye farklılık gösterir. Phrygia'daki Yahudiler kırsal bölgelerde yaşarken, Cilicia'dakiler şehir hayatını tercih etmişlerdir. Yazıtlar, Phrygialı Yahudilerin çiftçilikle uğraştığı, buğday alım sa-

9 Kraabel 1968, 6; Barclay 1996, 261.

10 Lin 2009, 130.

11 *I Maccabees* (tr.Goldstein) 1976, 511.

12 Kraabel 2006, 79.

13 Trebilco 1991, 18; Lea 1971, 312.

14 T. Şebiit 5: 2.

15 T. Negaim 6: 1; Maasrot 5: 8.

tımı, pazar yeri idareciliği yaptığı¹⁶, Cilicia Yahudilerinin ise büyük şehirlerde yaşayıp, şehir meclisinde üye, işadamı, idari memur gibi meslekler edindikleri bilgilerini verir¹⁷.

Cilicia'daki Yahudiler, farklı kültüre ve dinsel inanışa sahip halkla iyi ilişkiler içinde bulunmuştur. Dinsel açıdan Yahudiler, Pagan ve Hıristiyanların sembollerinden etkilenmiş, bu sembolere yeni bir anlam vererek kendi dinsel inançlarına eklemiştir. Örneğin, Silifke Müzesi'nde bulunan bir altarda menorah, insan kulaklarıyla birlikte tasvir edilerek Yahudi, Pagan ve Hıristiyan temalarının birlikte olduğu bir sembol oluşturur¹⁸. Pagan dinlerinde ve özellikle Mısır'da inananlar, bazen tek bazen de çift kulakla simgelenen ve bu kulakların tanrı ya da tanrıçaya ait olduğu düşünülen betimlemeler yapmışlar bunlara dua etmişlerdir¹⁹. Cilicia'da da Mısır tanrı ve tanrıçalarının tapımlarına ait izler görülmektedir. Adana - Kozan'da Roma Dönemi'ne ait bir naosda Serapis'e, "...on bin isimli Isis'e, onlarla eş değer olan tanrı ve tanrıçalara..." yazarak şükran ifadesi kullanılmaktadır²⁰. Bunun yanı sıra MS II. ve III. yüzyıllara ait Adana, Anazarbus, Elaeussa Sebaste, Epiphaneia, Flaviopolis, Olba, Seleucia ad Calycadnum ve Tarsus sikkelerinde değişik şekillerde betimlenmiş Isis ve Serapis figürleri bulunur²¹. Mısır tanrı ve tanrıçalarının Cilicia'daki popülaritesi, Yahudileri de etkilemiş olabilir ancak menorahın çift kulakla betimlenmesi, Mısır inançlarının bu bölgedeki Yahudi inancını nasıl etkilediği ve Yahudi inancıyla nasıl bir bağ kurduğu konusu çok açık değildir. Eski Ahit'te kulak, insanoğlu ile Tanrı arasında bir iletişim aracı olarak verilmektedir. Eski Ahit'te II. Kitap 130. bölümde "...Yehova, Tanrım sesimi duy; Sana yakarışma kulak ver..." ya da 116. bölümde, "...Yehova'yı çok seviyorum çünkü O, yakarışımı duydu; çünkü O, benim yakarışlarımın kulak verdi..." gibi ifadeler yer almaktadır²². Silifke Müzesi'ndeki bu kulaklı menorah, Yahudilerin bölgedeki Pagan ve Hıristiyan halkı ile uyum içerisinde yaşadığını gösteren bir örnektir.

Bu örnekten başka, mezar yazıtları Yahudilerin, Pagan ve Hıristiyan halkla aynı mezarlıkta gömüldüklerini de kanıtlar. Bilinen Yahudi mezar yazıtlarına genel olarak bakıldığında ilginç ayrıntılar göze çarpar: Örneğin, hiçbir yazıt İbranca olmayıp Yunanca, kullanılan asıl dildir. Ayrıca Cilicia'daki me-

16 Kraabel 1968, 10.

17 Williams 1994, 275

18 Silifke Müzesi, envanter no: 138. Uzuncaburç'tan (Diocaesarea) 3. 3. 1964 tarihinde müzeye getirilmiştir. Dagron-Feissel 1987, 38, Fig. 2.

19 Dagron-Feissel 1987, 39; Haken 1955, 172.

20 Magie 1953, 178.

21 Magie 1953, Ibid.

22 *Book of Psalms Vol. II (Psalms 73-150)* (tr.Kissane) 1954, 266, 211; Dagron-Feissel 1987, 32.

zar yazıtlarında ne Yahudilik propagandası ne de Yahudilerin kendi duygularını ifade eden menorah'ın dışında hiçbir betimleme veya ifade yer almaz. Hadrianopolis, Akmonia, Basra, Hierosolyma, Delos, Yahudi mezarlarında görülen “Tanrı'nın eli” ve “Tevrat” betimlemelerine Cilicia'daki Yahudi mezar taşlarında rastlanmaz. Bununla beraber Yunanca, “Yahudi” yani *Ἰουδαῖος* sözcüğü, Corycus, Seleucia ad Calycadnum, Anemurium ve Diocaesarea'da bulunan mezar yazıtlarında görülmektedir. Bu kimliğin yanında Yahudi kültür ve geleneklerini yansıtan başka ifadeler bulunmaz. Tevrat'a olan sevgi, Yahudi yasalarına olan saygı, kendi kutsal topraklarıyla ya da Hierosolyma'daki kutsal Hz. Süleyman Tapınağı ile ilgili herhangi bir anlatım ya da betim yoktur. Bu yazıtların çoğu Pagan ve Hıristiyan mezarlarında bulunduğu için Yahudiler, herkes tarafından kullanılan standart mezar yazıtlarını tercih etmişlerdir. Bu etkileşim tek taraflı olmamış, Yahudilerin kendi mezar yazıtlarında kullandığı “çocuklarının çocukları” lanetleme ifadesini, paganlar kendi mezar yazıtlarına taşımışlardır²³.

Bu mezar yazıtlarında tıpkı diğerlerindeki gibi aynı formülle yazılmış, şu ifadelerle rastlanır: “...eğer herhangi birisi bizi rahatsız ederse, o kişi kutsal hazineye şu kadar Denar ödesin...”, “...şu kişinin anısına...”, “...(Tanrı) sana sağlık versin seni korusun...”, “...hiç kimse ölümsüz değildir...”²⁴. Corycus, Seleucia ad Calycadnum, Selinus ve Diacaesarea'daki Yahudi mezar yazıtları, Yahudilerin kendi kimlik ve etnik kökenini göstermenin yanında, onların Hıristiyan ve Paganlarla uyumlu bir birliktelik yaşadığının da göstergesidir.

Ayrıca bu uyum ve birliktelik birbirlerinin gelenek, görenek ve kültürlerine de saygının göstergesi olmuştur. Örneğin Corinthuslulara Mektupları bölümünde Aziz Paulus'un atletizmi sevdiği ve Yahudi olmasının atletizm yarışmalarını izlemesine engel teşkil etmediği anlaşılır²⁵. Bunun yanı sıra, Issus (İskenderun) bir duvar yazıtında *Νικήτας* adlı bir Yahudi'nin atletizm faaliyetlerine katıldığı görülür²⁶. Bu örnekler, Yahudilerin kendi dinsel ibadetlerinin dışında Cilicia'daki sosyal aktivitelere katıldığını, buradaki toplumun bir parçası olduğunu gösterir.

Yahudilerin kullandıkları dil de bölge halkıyla bütünleştiklerinin bir göstergesidir. Yahudiler, mezar yazıtlarında da görüldüğü gibi yaşadıkları toplum-

23 Trebilco 1991, 60 - 74; Lin 2009, 136.

24 Williams 1994, 276; Kraabel 1968, 62; Keil - Wilhelm 1931, 65; Park 2000, 123, 129; Ussushkin 1975, 133; Ussishkin 1977, 211.

25 “...Biliyor musun ki bütün atletler stadyumda yarışır ancak sadece birisi ödül alır. Bu yüzden koş ki kazanasın...” 9.24; Harris 1976, 93.

26 Frey 1952,749.

da kendilerini Yunanca ifade etmişlerdir²⁷. Bununla birlikte Yahudiler, bazı Yunanca kelimelere sadece Yahudilerin kullandığı yeni anlamlar yükleyip, kendi topluluklarında görev yapanlar için yeni Yunanca kelimeler üretmişlerdir. Yahudiler toplum içerisinde Yunanca konuşurken, kendi aralarında İbranca konuşmayı tercih etmişlerdir. İbranca, Yahudi kimliklerini ortaya çıkaran bir araç olmuştur. Örneğin *Acta Apostolorum*'da Paulus'un topluluk önünde birçok kez İbranca konuştuğu anlaşılmaktadır; "...Paulus, basamakların üzerinde kalabalığa eliyle bir hareket yaptı. Derin bir sessizlik olunca, Paulus onlara İbranca hitap etmeye başladı ve şöyle dedi: Kardeşler, babalar, şimdi sizin önünüzde yapacağım savunmayı dinleyin. Kalabalık, Paulus'un onlara İbranca konuştuğunu duyunca daha derin bir sessizliğe büründü. Paulus "... Ben Yahudi'yim ve Cilicia, Tarsus'luyum ve bu önemli kenttin vatandaşıyım..." dedi²⁸. Paulus kalabalığa özellikle İbranca seslenerek kendisi ve karşısındakiler arasında ortak bir nokta bulmuş, onlara "...kardeşler ve babalar..." diye seslenerek onları bir Yahudi çatısı altında buluşturmuştur.

Paulus'un konuşmasında da olduğu gibi Küçük Asia'daki birçok Yahudi, Roma vatandaşı sayılmıştır. Vatandaş olarak buldukları kentte değişik görevler yapmış kendi halklarının yanısıra Hıristiyan ve paganlara da hizmet etmişlerdir²⁹. Ancak zaman zaman Yahudi olmayan bazı vatandaşlarca kötü davranışlara maruz kalmış, bunun sonucunda Roma yasaları onlara özel haklar tanımıştır. Örneğin; MÖ 12 yılında Caesar Augustus Pontifex Maximus, Yahudilere ilişkin bir emir yayınlayıp, emir de şöyle demiştir: "...Yahudiler kendi gelenek göreneklerine göre yaşayabilirler. Şabat hazırlığının dokuzuncu saatinden itibaren ya da Şabat günü çalışmalarına gerek yoktur. Bir kimse onların kutsal kitaplarını ya da sinagog için topladıkları paraları çalarsa, o kişi din düşmanı ilan edilip sahip olduğu ne varsa devlet hazinesine aktarılacaktır..."³⁰.

Yahudilerin vatandaşlık hakları, Roma yasalarınca korunup onlara zaman zaman özel haklar da verilmiştir. Örneğin; İmparator Cladius (MÖ 10- MS 54) Roma İmparatorluğu topraklarında yaşayan Yahudilerin dinsel sorumluluklarını yerine getirmelerine izin vererek pagan bir imparatorlukta tek Tanrılı bir dinin bulunmasına ses çıkarmamıştır. Yahudiler onların tanrı ya da tanrıçalarına adak adamamışlar, imparatoru tanrısal bir güç olarak görmemişler, bu da

27 Smallwood 2001, 123.

28 *Acts: A handbook on the Greek Text*. (tr.Parsons) 2003, 21. 39 – 22. 3.

29 Trebilco 1991,186.

30 Josephus(tr.Marcus) 1937, XVI 163 - 163; Levinskaya 1996, 140.

onlara tanınan en önemli ayrıcalıklardan biri olmuştur³¹.

Yunan Dönemi'nde de Küçük Asia'daki kimi kentlerin ekonomik ve politik durumunu düzelttikleri için Yahudileri onurlandırmak amacıyla onlara özel haklar ve vatandaşlık verilmiştir. Iosephus bu durumu şöyle açıklar: "... Yahudiler Küçük Asia'daki birçok savaşta Yunan kralların emrinde savaştıkları için birçok kral tarafından onurlandırılmıştır. Örneğin, Seleucus Nicator, onlara Asia'da ve Güney Syria'da kurduğu kentlerin vatandaşlığını vererek onların bu kentlerde yaşayan Makedon ve Yunanlılarla eşit haklara sahip olduğunu ilan etmiştir..."³².

Cilicia'da da Seleucus Nicator'un yönetimi bilindiğine göre, buradaki Yahudilerin vatandaş olduğu söylenebilir. Romalılar da genellikle kendilerinden önce gelen yönetimlerin kurallarına uyup, Yahudilerin vatandaşlık haklarını devam ettirmişlerdir³³. Cilicia'daki birçok yazıt, Yahudilerin vatandaş olduğunu da destekler niteliktedir.

Romalı yöneticiler Yahudilerin kendi kültürlerine ve dinlerine uygun yaşamasına izin vererek onların Hierosolyma'ya yıllık olarak ödenen "tapınak vergisi"ne pek ses çıkarmamışlardır. Küçük Asia daki birçok kentte yaşayan Yahudiler gibi Cilicia'daki Yahudiler de bu vergiyi düzenli olarak ödemeye çalışıp, kutsal kentleri olan Hierosolyma'ya olan bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak, zaman zaman bu yükümlülüklerini aksatmışlarsa da Iudaea Kralı Herodes iki oğluyla birlikte Elaeussa Sebaste'ye gelip Phaselis, Balanea ve Cilicia'daki birçok küçük yerleşim yerinin yıllık vergi borcunu affettiğini bildirmiştir³⁴.

Dönem dönem de olsa Küçük Asia'da genellikle yönetimden kaynaklanan Yahudi karşıtı hareketler de görülmüştür. Iosephus'a göre, Romalılar MS 70'de Hierosolyma'yı ele geçirdiklerinde Yahudilerin yılda bir Hz. Süleyman Tapınağı için ödediği vergiyi, *Iuppiter Capitolinus*'a iki drahmi olarak ödemek üzere değiştirmişlerdir. "*Fiscus Iudaicus*" olarak adlandırılan bu vergiyi toplama işini imparatorluğun görevlendirdiği *Procurator* yapmıştır³⁵. *Fiscus Iudaicus*, Yahudilerin etnik kökeniyle ilgili olmaktan çok onların dini inançlarıyla ilgiliydi. Yahudi inancına sahip ve bu dini uygulayan kişiler, bu vergiyi ödemeye zorlanmışlar ve ödemedikleri takdirde ya cezalandırılmışlar ya da bu

31 Zeitlin 1943, 212.

32 Josephus (tr.Marcus) 1937, XII, 119 - 123.

33 Trebilco 1991, 10; Zeitlin 1943, 212.

34 Josephus (tr.Marcus) 1937, XVI, 131-132; Josephus (tr.Thackeray) 1977, I. 428 - 429.

35 Josephus (tr.Thackeray) 1977, I 6.218; Rabello 1980, 695; Mandell 1984, 223; Zeitlin 1943, 226; Ginsburg 1931, 284; Carlebach 1975, 57.

dini bırakmaları için baskı görmüşlerdir. Zaman zaman başa geçen imparatorun görüşlerine göre *Fiscus Iudaicus*'un şekli değişmiştir. Örneğin Domitianius (MS 81 - 96) döneminde etnik kökeni Yahudi olup ancak dinsel sorumluluklarını yerine getirmeyen Yahudiler de bu vergiyi ödemeye zorunlu tutulmuşlardır³⁶. *Fiscus Iudaicus* şüphesiz ki Yahudiler özellikle dindar Yahudiler için ağır bir yük olmuştur. Bu verginin kesin olarak ne zaman ortadan kalktığı konusunda bir bilgi olmasa da MS IV yy.'da Cilicia'da geçen bir olaydan Yahudilerin hala vergi ödediği ve bu verginin hahambaşı Iudas'ın elçisi Tiberiaslı Iosephus tarafından toplandığı anlaşılır. Salamisli Epiphanius'un bildirdiğine göre Iudas, Iosephus'u, Cilicia'nın bütün kentlerinde yaşayan Yahudilerden vergi toplaması için görevlendirir. Iosephus'un bu Cilicia macerasını Epiphanius şöyle anlatır; "...Iosephus Cilicia'da birçok Yahudi düşman edinir çünkü O, kendine verilen görevleri çok sıkı bir şekilde yerine getirir. Birgün O'nu sevmeyenler O'nu Tarsus'ta yakalayarak Cydnus çayına atar; O'nun boğulduğunu sanarlar ancak Iosephus boğulmaktan kurtulmayı başarır. Başka bir olayda ise Cilicia'daki bir şehirde, kaldığı yeri basıp O'nu İncil'i okurken yakalayıp, ceza olarak kırbaçlarlar..."³⁷.

Yahudiler bu ağır vergiler altında ezilseler de, onlar Cilicia'da tamamen güçsüz bir azınlık değildi. Tam tersine birey olarak önemli mevkilere gelip kendi kültürlerini Cilicia halkına tanıtabilmiş, sorunlarını yüksek makamlara sunabilmişlerdir. Corycus ve Tarsus'taki mezar yazıtlarından, Aurelius Eusanbatius Menadros'un Corycus şehir meclisi üyesi³⁸, Tarsuslu Isakis'in ise Yahudi meclisinde asli üye olarak görev aldıkları anlaşılır³⁹. Bu gibi kişiler vasıtasıyla bölgedeki Yahudiler kendi sorun ve dileklerini yüksek makamlara iletme fırsatı bulabilmişlerdir. Ayrıca bu mezar yazıtlarında, Cilicia'da zengin ve prestij sahibi birçok Yahudinin bulunduğu, bunun yanı sıra Cilicia'nın politik hayatında Yahudilerin de söz sahibi olduğu görülür. MS I yy.'da Iudaea Kralı I. Herodes Agrippa'nın kızı Berenice, Cilicia Kralı Polemos ile evlenmiş, bu evlilikle birlikte Polemos, sünnet olarak Yahudi olmuştur⁴⁰. Her ne kadar evlilikleri kısa sürse ve Polemos Yahudi inancından vazgeçse de, bu evlilikle

36 Suetonius'un (*Dom.* 12. 2) bildirdiğine göre 90 yaşındaki bir Yahudi'nin mahkeme de giysisi çıkartılmış, sünnet olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu yaşlı adam, o zamana kadar Yahudi olduğunu gizlemeyi başarmasına karşın sünnet olduğu gerçeğinin ortaya çıkmasından kurtulamamıştır; Goodman 1989, s.41.

37 Epiphanius of Salamis. *The Panarion Book I (sects 1-46)* (tr. Williams), Koln, 1987, 127-128; Thornton 1990, 57.

38 Williams 1994, 276; Frey 1952, 787; Keil-Wilhelm 1931, 262; Hagel-Tomaschitz 1998, 204.

39 Ameling 2004, 249.

40 Josephus (tr. Marcus) 1937, XX. 145-146; Meshorer 1967, 31.

Cilicia'da bulunan Berenice aracılığıyla buradaki Yahudiler kendi inançlarını ve kültürlerini bölge halkına daha iyi tanıtmaya fırsatı bulmuşlardır.

Yahudiler Cilicia'da yaşayan birçok etnik gruba mensup halkla uyum içinde yaşarken kendi kimliklerini korumayı başarmışlardır. Yahudi kimliklerini mezar yazıtlarında değişik ifadelerle sunmuşlardır. Yunanca birçok mezar yazıtı, *Ioudaios / Ioudaia* sıfatı içermektedir. Mezar yazıtlarındaki bu sıfat için özel isim, Iudaea doğumlu gibi ifadelerin yanısıra etnik ve dinsel anlamlar yüklense de Cilicia'daki Yahudiler bu sıfatı çevrelerindeki pagan ya da Hıristiyanlardan ayırt etmek için kullanmış olmalıdır. Bu tür mezar yazıtları, Corycus'taki çoğunluğu Hıristiyanlardan oluşan mezarlıkta görülmektedir⁴¹. Örneğin; “*Burada karısıyla birlikte Anemuriumlu Yahudi Aleksandros yatıyor*”⁴², “*Burada Nisaios'un Yahudi oğulları Iudas ve Aleksas yatıyor*”⁴³, “*Yahudi Eusambatios'un mezarı*”⁴⁴, “*Yahudi Damianos'un mezarı*”⁴⁵, “*Yahudi Samoos, Kopas ve Auxentios'un mezarı*”⁴⁶, Selinus'taki Theudion'un oğlu Iosephos'un mezarı⁴⁷ ayrıca Diocaesarea'daki “*Yahudi Marcus Aurelius Zoilos ve Diogenes'in mezarı*” gibi⁴⁸.

Yahudiler değişik sembollerle kendi kimliklerini göstermişlerdir. Menorah, Roma Donemi'nde en yaygın kullanılan Yahudi sembolü olmuş, bu sembolü mezar taşlarına, sinagoglarına taşımışlardır. Yahudiler için menorah, yaşadıkları Yahudi olmayan bir toplumda kendileri için görsel bir kimlik oluşturmuştur. Ayrıca menorah, Yahudilerin Iudaea'ya olan bağlılığını da simgelemiştir⁴⁹. Seleucia ad Calycadnum, Corycus, Diocaesarea menorah, *Ioudaios* ile birlikte bazen de tek olarak görülür⁵⁰. Günümüzde Adana Müzesi bahçesinde bulunan ve İsraili Arkeolog David Ussishkin tarafından iki ayrı makale halinde bilim dünyasına tanıtılan mezarın iç kısmında dört adet menorah vardır. Ussishkin bu menorah mezarı şöyle tanımlar: “...*Ayaş ve Yumurtalık'ta yaşayan köylüler tarafından Alexandretta Körfezi'nin (İskenderun Körfezi) batı kesiminde bulunduktan sonra Adana Müzesi yetkililerine bildirilen mezarın uzun bölümlerinde ikişer menorah vardır. Bu tip mezarlara Syria ve Palaestina bölgesinde çok sık olarak rastlanır ve MS 4. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenir. Ayrıca*

41 Williams 1997, 254; Kraemer 1989, 45.

42 Williams 1994, 276; Frey 1952, 786; Keil-Wilhelm 1931, 222.

43 Williams 1994, Ibid; Frey 1952, 791; Keil-Wilhelm 1931, 44.

44 Williams 1994, 280; Frey 1952, 790; Keil-Wilhelm 1931, 344.

45 Williams 1994, 281; Frey 1952, 789; Keil-Wilhelm 1931, 295.

46 Williams 1994, Ibid; Frey 1952, 794; Keil-Wilhelm 1931, 679.

47 Stern 1974, 147.

48 Frey 1952, 795.

49 Fine 1979, 159.

50 Frey 1951, 39-134.

bu tip mezarlar, Sidon'da yaygındır ve bu mezarın Sidon'dan Cilicia'ya ithal edilmiş olma ihtimali vardır. Bu mezardaki damgalama usulü ile yapılan dört menorahın mezarın iç kısmında bulunması, bir işçilik hatası olabilir. Mezarın Yahudi mezarlığında bulunmuş olma ihtimali vardır ve bu mezar da Yahudi topluluklarının Roma Dönemi'nde Küçük Asia'da yaygın olduğunu gösteren güzel bir örnektir..."⁵¹. Cilicia'daki mezarlarda bulunan menorahların yanısıra Corycus'taki devşirme olarak kullanılmış kale duvarında kazınmış olan bir menorah da vardır ⁵².

Cilicia Pedia's'ta bulunan Mopsuestia (Misis) kentinde KIBWTOC NWEF (Nuh'un sandığı) yazılı ve birçok hayvanın resmedildiği mozağin bulunduğu yapının, birçok araştırmacı tarafından sinagog olabileceği düşünülmektedir⁵³. Bazı araştırmacılar yapının kilise olabileceğini belirtmektedir. Bu tartışmalar, çok geniş ve çeşitli olsa da Yahudi nüfusunun çok olduğu Tarsus ve Antiochia ad Orontem gibi iki büyük kentin arasında bulunan Mopsuestia'da bir Yahudi topluluğunun büyük olasılıkla var olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Hz. Süleyman döneminde bir ticari merkez olan Mopsuestia'nın da Que denilen bölgede olduğu düşünülürse Cilicia Pedia's'daki Yahudi yerleşimlerinin, Que'daki Yahudi yerleşimlerinin bir devamı olma ihtimali vardır.

Yahudilerin ticaretle olan sıkı bağlantıları Roma Dönemi'nde de bilinmektedir. Yahudi mezar yazıtları ve *Acta Apostolorum*, Yahudilerin Cilicia ekonomisine büyük katkılarda bulunduğunu ortaya koyar. Yahudiler esnaf ve zanaatkar olarak, Iudaea ile ekonomik bağlantılar içinde bulunup Cilicia'da kendi işlerini kurmuşlardır. Soli, Corycus, Seleucia ad Calycadnum'un Akdeniz'e kıyı kentler oluşturması ve limanlarının olması nedeniyle buradaki Yahudiler kendi mallarını Iudaea, Mısır ve Roma'ya gönderme olanaklarına sahip olmuşlardır⁵⁴. Yahudiler ticaretin birçok alanında çalışmışlar, Cilicia'daki kimi esnaf birliklerine başkanlık yapmışlardır⁵⁵.

Mezar yazıtları, Corycus'taki Yahudilerin ayakkabı, altın, parfümeri işinde çalıştıklarını gösterir. Diogenes'in oğulları Anastasios ve Iako genellikle bölge Hristiyanlarının yaptığı bir iş olan postal ustalığı⁵⁶, Moses kuyumcular

51 Ussishkin 1997, 218; Ussishkin 1975, 134.

52 Harris 1976, 96.

53 Hachlili şöyle der: "...*Bu tip figürler daha sıklıkla sinagog mozaiklerinde az da olsa kilise tabanlarında görülür. Bu yapıda Hristiyan sembolleri ya da yazıtları yoktur. Misis'deki motifler, sinagoglarda görülen motiflerle benzerlik gösterir...*" (Hachlili 1998, s. 214-215); Kitzinger 1973, 136; Yonah 1981, 186.

54 Baron 1958, 255.

55 Williams 1994, 275.

56 Williams 1994, 280; Frey 1952, 787; Keil-Wilhelm 1931, 237.

birliği başkanlığı⁵⁷, “Eusambatios”⁵⁸ ve “Iulios”⁵⁹ parfümcülük yapmışlardır. Corycus, Yunan ve Roma Dönemi dünyasında tatlı, baharatlı ve çiçek karışımı kokusuna sahip en kaliteli safranın yetiştiği bir kenttir⁶⁰. Strabon, Corycus mağarasında en iyi *crocusun* yetiştiğini bildirir⁶¹. Corycus’taki Yahudi parfümericiler kendi ürünlerini deniz ve karayoluyla dış pazarlara satma imkanı bulmuşlardır. Yunan ve Roma dünyasında parfüm ve parfüm yağının dinsel ve kişisel ihtiyaç olarak kullanıldığı, kaliteli olanların çok pahalı olduğu bu ürünler sayesinde, Cilicia’daki Yahudiler bu meslekten çok para kazanmış olmalıdır.

Yahudilerin Cilicia ekonomisindeki yeri ile ilgili başka bir örnek olarak, çadır ustası Tarsuslu Paulus gösterilebilir. Paulus ve ailesi, Roma vatandaşları olarak Tarsus’un önde gelen tacirlerinden olabilir. Paulus, *Acta Apostolorum*’da kendisinin çadırcılık ve çadır ticaretiyle uğraştığını bildirir⁶². Erken Hıristiyanlık Döneminde Tarsus, Cilicia’nın metropolisliğinin yanısıra ekonomik olarak bölgenin en önemli kentlerinden biridir. Kent, Yahudiler için birçok ekonomik fırsatlar doğurmuştur. Bölgedeki çadırcıların yanısıra Cappodocia’daki bir mezar yazıtından Isakios adlı Tarsuslu bir Yahudinin keten tüccarı olduğu da anlaşılmaktadır⁶³. Ayrıca *Acta Apostolorum*’da Hierosolyma’da “... *Cyrenialı, Alexandriyalı, Cilicia ve Asia’dan gelenlerin oluşturduğu bir sinagog...*” bildirilmektedir⁶⁴. Hierosolyma’da bu ve bunun gibi sinagoglarda dinsel hizmetin yanısıra ticari faaliyetler de yapılmaktadır⁶⁵. Bu sinagog, Cilicia’daki Yahudiler ve *Hierosolyma*’daki Cilicalı Yahudiler arasında bir ticari görüşme yeri olarak kullanılmış olabilir. Yafa’daki bir mezarlıkta ise Tarsuslu bir Yahudinin mezarı bulunmaktadır⁶⁶. Bu mezar ve sinagog, Cilicia’daki Yahudilerin kutsal topraklarıyla sıkı bağlantılar içinde olduğunun da bir göstergesidir.

Küçük Asia’da, Yahudileri biraraya getiren en önemli merkezler kuşkusuz sinagoglardır. Yazıtlarda sinagogda görev yapmış kişilerin isimleri geçmektedir⁶⁷. Sinagoglar, sadece dinsel faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir yer olmasının yanısıra Yahudilerin birbirine destek olduğu, aşevi ya da dernek konumunda bulunmuş, bu hizmeti Yahudi olmayan halka da sunmuştur. Örneğin Antochia

57 Williams 1994, 281; Frey 1952, 793; Keil-Wilhelm 1931, 607.

58 Williams 1994, 280; Frey 1952, 790; Keil-Wilhelm 1931, 344.

59 Williams 1994, 281; Frey 1952, 792; Keil-Wilhelm, 448.

60 Williams 1994, 274; Robert 1960, s.334; Özyıldırım 2005, 201.

61 Strabon (tr.Jones) 1929, 14. 5. 671.

62 Acta 18: 2.

63 Ameling 2004, 531.

64 Acta 6:6:9.

65 Rosenfeld –Menirav 1999, 261.

66 Saffrai and Stern 1974, V. I, 147.

67 Trebilco 2006, 79.

ad Orontem'de bulunan sinagog, şehre yeni taşınan ve hatta Yahudi bile olmayan kimselere büyük destekte bulunmuşlardır⁶⁸. Bu duruma ise ünlü senator, hatip ve tarihçi Tacitus (56-117) *Historiae* adlı eserinde değişik bir yönden bakarak şöyle demektedir; "...Yahudiler, birbirlerine karşı oldukça şefkatli ve saygılı iken kendinden olmayanlara karşı nefret duyguları beslerler. Yemek yerken diğerlerinden ayrı otururlar, ayrı uyurlar... birilerinin nikahsız karısına yaklaşılmaktan kaçınmışlar, yabancı kadınlarla birlikte olmaya yanaşmamışlar, sünneti, kendilerini diğerlerinden ayıran bir işaret olarak kabul etmişlerdir..."⁶⁹.

Bu çalışma, birçok azınlığın yaşadığı Cilicia'daki Yahudilerin sosyo-ekonomik ve politik hayatının genel bir değerlendirmesidir. Geç Yunan ve Roma Dönemi boyunca Yahudiler yaşadıkları toplumdan fazla soyutlanmadan, hayatlarını devam ettirmişlerdir. Hayat tarzları ve dinsel inançları bazı Pagan ve Hıristiyanlar tarafından yakından izlenmiş, onların dini festivallerine, sinagoglarındaki dinsel törenlerine katılmışlardır. Bu durum özellikle Hıristiyan ve Pagan dininin sorumluluklarını yerine getiren birçok kişi tarafından tepki görmüştür. Özellikle Erken Hıristiyanlık Döneminde kimi din adamları Yahudilerin dinsel ve kültürel görüşlerine karşı çıkmış, Yahudiliği Hıristiyanlığa karşı en büyük tehlike olarak görmüşlerdir. Örneğin; Antiochialı Aziz Ioannes Chrysostomos'un (349 - 407) *Adversus Iudaeos* başlığı altında toplanmış Antiochia Kilisesi'nde verdiği sekiz vaazdan oluşan kitabında, Yahudi inancına ve kültürüne ilgi duyanları korkunç bir hastalığa yakalanmış kişiler olarak nitelenmiş, Yahudiler şeytana hizmet edenler olarak tanımlanmıştır⁷⁰. Mezar yazıtları ve döneme ait eserler ışığında, Yahudiler, dönem dönem asimile edilmeye çalışılmış ve dinsel faaliyetlerini yerine getirmeleri engellenmişse de kendi kimliklerini Cilicia'da korumuşlardır.

68 Robinson 2009, 47.

69 Tacitus, 5. 5.

70 Ioannes Chrysostomos (tr. Harkins) 1979,1.1.5; 1. 4. 4; 15; 16; 18 ; 22; 48; 203; 237.

KAYNAKÇA

Eski Çağ ve Erken Hıristiyanlık Kaynakları:

- Acts* *A handbook on the Greek Text.* (translated by Martin M.Culy and Mikeal C.Parsons) Texas: Baylor University Press, 2003.
- Ammianus Marcellinus *Ammianus Marcellinus., Rerum Gestarum Libri qui supersunt.* London: William Heineman Ltd, 1946.
- Book of Psalms* *Vol. II (Psalms 73-150)* (translated from critically revised Hebrew text by Monsignor Edward J. Kissane) Dublin: Browne and Nolan Limited, 1954.
- Epiphanius of Salamis *Epiphanius of Salamis., The Panarion Book I (sects 1-46)* (translated by Frank Williams) Koln, 1987.
- I Maccabees* (a new translation with introduction and commentary by Jonathan A. Goldstein) New York: Doubly&Company, 1976.
- Ioannes Chrysostomos *Ioannes Chrysostomos., Discourses against Judaizing Christians* (translated by Paul W.Harkins). Washington, DC: The Catholic University of America Press, 1979.
- Josephus *The Jewish War* (translated by J. Thackeray). London: William Heinemann Ltd, 1977.
- Josephus *Jewish Antiquities* (translated by Ralph Marcus). London: William Heineman Ltd, 1937.
- Josephus *Against Apion* ((translated by J.Thackeray).London: William Heinemann Ltd, 1926.
- Kings* (Hebrew text &English translation, with and intro and commentary by W.Slotki). London: Soncino Press, 1950.
- Philo *Philo., Lagatio ad Gaium* (edit.by Mary Smallwood). Leiden, 1961.
- Plinius *Plinius., Naturalis Historia.* Cambridge: Harvard University Press. 1938-1963.
- Severus *Severus., The Sixth Book of the Select Letters of Severus, Patriarch of Antioch in the Syriac version of Athanasius of Nisibis* (edit and translated by E.W.Brooks) *Vol.II* Oxford: The text and translation Society, 1903.
- Strabon *Strabon., Γεωγραφικων* (with an English translation by Horace Leonard Jones) New York: G.P. Putnam's Sons, 1929.

- Tacitus Tacitus, *Historiae*, London,1887.
- Tertullianus Tertullianus., “Adversus Marcionem”. *Patrologia Latina*, vol. 2. J. P. Migne, ed. Parisiis: excudebat Migne, 1844.
- The Tosefta The Tosefta- Şebiit (edit by Jacob Neusner and Richard S.Sarason), New Jersey,1986.
- The Mishnah The Mishnah-Maasrot: Seder Zera'im Vol.3 (A New Translation with a Commentary by Rabbi Pinhas Kehati) Jerusalem, 1993.
- The Mishnah The Mishnah-Negaim: Seder, Tohorot Vol.3 (A New Translation with a Commentary by Rabbi Pinhas Kehati), Jerusalem, 1996.
- Çağdaş Kaynaklar:**
- Ameling 2004 Ameling, W., *Inscriptiones Judaicae Orientes* Band II: Kleinasien. Tubingen.
- Barclay 1996 Barclay, J., *Jews in the Mediterranean Diaspora from Alexander to Trojan (323BCE-117 CE)* Edinburgh.
- Barker 1853 Barker, W., *Cilicia and its Governors*, London.
- Baron 1958, Baron, S., *A Social and Religious History of the Jews*,Columbia University Press., NewYork.
- Bing 1969 Bing, D., *A History of Cilicia during the Assyrian Period*. Indiana University, Doktora Tezi.
- Brewster 1993 Brewster, H., *Classical Anatolia: the Glory of Hellenism*, St. Martin's Press, New York.
- Carlebach 1975 Carlebach, A., “Rabbinic References to Fiscus Judaicus” *The Jewish Quarterly Review* 1, 57-61.
- Dagron-Feissel 1987 Dagron, G-D. Feissel., *Inscriptions de Cilicie*. Paris.
- Fine 2005 Fine, S., *Art and Judaism in the Greco-Roman World:toward a new Jewish Archaeology*,Cambridge University Press, Cambridge.
- Frakes- Digeser 2006 Frakes, R-E, Digeser (edit.) *Religious Identity in Late Antiquity*. Edgar Kent, Toronto.
- Frey 1952 Frey, J.B., *Corpus Inscriptionum Judaicarum Vol. II Asie-Afrique*, Pontificio Istituto Di Archeologia Christiana, Roma.

- Ginsburg 1931   Ginsburg, M., "Fiscus Judaicus" *The Jewish Quarterly Review* 3, 281-291.
- Goetze 1962   Goetze, A., "Cilicians" *Journal of Cuneiform Studies* 2, 48-58.
- Goodman 1989   Goodman, M., "Nerva, the Fiscus Judaicus and Jewish Identity", *The Journal of Roman Studies* 79,40-44.
- Goodman 1994   Goodman, M., "Jews and Judaism in the Mediterranean Diaspora in the Late-Roman Empire: The Limitations of Evidence", *Journal of Mediterranean Studies* 4, 208-224.
- Hachlili 1998   Hachlili, R., *Ancient Jewish Art and Archaeology in the Diaspora*, Leiden.
- Hagel-Tomaschitz 1998   Hagel, S-K. Tomaschitz..*Repertorium der Westkilikischen Inschriften*, Wien.
- Haken 1995   Haken, R., "Bronze Votive Ears dedicated to Isis" in *Studia Antiqua*, Sumptibus Academiae Scientiarum Bohemoslovenicae, Praegae.
- Harris 1976   Harris, H., *Greek Athletics and the Jews*, The University of Wales Press, Cardiff.
- Hock 1978   Hock, R "Paul's Tentmaking and the Problem of his Social Class" *Journal of Biblical Literature* 4, 555-564.
- Ikeda 1982   Ikeda, Y., "Solomon's Trade in Horses and Chariots in its International Setting." *Studies in the Period of David and Solomon*, Indiana.
- Keil- Wilhelm 1931   Keil, J-A.Wilhelm., *MAMA. Vol. III*. Manchester.
- Kitzinger 1973   Kitzinger, E., "Observations on the Samson Floor at Mopsuestia" *Dumbarton Oaks Papers* 27,133-144.
- Kraabel 1968   Kraabel, T., *Judaism in Western Asia Minor under the Roman Empire with a Preliminary Study of the Jewish Community at Sardis, Lydia*. Harvard Dissertation.
- Kraeling 1932   Kraaling, C., "The Jewish Community at Antioch" *Journal of Biblical Literature* 51,130-160.
- Kraemer 1989   Kramer, R., "On the Meaning of the term 'Jew' in Greco-Roman Inscriptions." *Harvard Theological Review* 82,35-53.

- Lea 1971   Lea, R. Garson., *The Civil And The Religious Status Of The Jews in Asia Minor From Alexander The Great To Constantine*. .B.C.336-A.D.377.Yayınlanmamış Doktora Tezi.Hebrew University.
- Levinskaya 1996   Levinskaya, I., *The book of Acts in Its Diaspora Setting*, Grand Rapids.
- Liebeschuetz 2001   Liebeschuetz, W., “The Influence of Judaism among Non-Jews in the Imperial Period.” *Journal of Jewish Studies*. 52, 235-252.
- Lin 2009   Lin,R.H.J., *Is St.Paul a Jewish Deviant or a Reformer of Judaism?: The Clash of Jewish Identity and Christian Identity in Asia Minor*, New York.
- Ma 1999   Ma, J., *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*, Oxford.
- Magie 1954   Magie, D., *Roman rule in Asia Minor: to the end of the third century after Christ*, Princeton.
- Magie 1953   Magie, D.,“Egyptian Deities in Asia Minor in Inscriptions and on Coins”, *AJA* 57, 163-87.
- Mandell 1984   Mandell, S.,“Who paid the Temple Tax when the Jews were under Roman Rule?”, *The Harvard Theological Review* 2, 223-232.
- McKnight-Osborne 2004   McKnight, S-G, Osborne (ed.), *The Face of New Testament: A Survey of Recent Research*, Grand Rapids.
- Meshorer 1967   Meshorer, Y., *Jewish Coins of the Second Temple Period*, Tel Aviv.
- Mitford 1980   Mitford, T., “Roman Rough Cilicia”, *Aufstieg und Niedergang Der Romischen Welt*, 1230-1257.
- Murray 2004   Murray, M., *Playing a Jewish Game: Gentile Christian Judaizing in the First and Second Centuries C.E.*, Waterloo.
- Özyıldırım 2005   Özyıldırım, M., “Corycus Piskoposluğu ve IV. Yüzyıla Kadar Kristoloji Tartışmaları”, *Olba XII*, 199 - 218.
- Park 2000   Park,J., *Conceptions of Afterlife in Jewish Inscriptions*. Tubingen.
- Popko 1995   Popko, M.,(translated from Polish by Iwona Zych). *Religions of Asia Minor*, Warsaw.

- Price 1984 Price, S., *Rituals and Power: the Roman Imperial Cult in Asia Minor*. New York.
- Rabello 1980 Rabello, A.M., "The Legal Conditions of the Jews in the Roman Empire" *Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt*, 662-762.
- Richardson 2004 Richardson, P., *Building Jewish in the Roman East*, Waco.
- Robert 1960 Robert, L., "Recherches Epigraphiques", *Revue des Etudes Anciennes* 62, 276-361.
- Robinson 2009 Robinson, T.A., *Ignatius of Antioch and the Parting of the Jews: Early Jewish-Christian Relations*, Massachusetts.
- Rosenfeld- Menirav 1999 Rosenfeld, B-Joseph, M., "The Ancient Synagogue as an Economic Center", *Journal of Near Eastern Studies* 4, 259-276.
- Safrai-Stern 1974 Safrai, S-M. Stern., "The Jewish People in the First Century: Historical Geography, Political History, Social, Cultural and Religious Life and Institutions" *Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum Vol.1-2.*, Assen.
- Schley 1987 Schley, D., "I Kings 10:26-29: Reconsideration" *Journal of Biblical Literature* 106, 595-601.
- Schwartz- Kalmin 2003 Schwartz, S-R. Kalmin (edit.), *Jewish Culture and Society under the Christian Roman Empire*, Leuven.
- Sherk 1969 Sherk, R., *Roman Documents from the Greek East: Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus*, Maryland.
- Sherk 1955 Sherk, R., "The Inermes Provinciae in Asia Minor." *The American Journal of Philology*, 400-413.
- Simon 1986 Simon, M., *Verus Israel: a study of the relations between Christians and Jews in the Roman Empire, 135-425*, Oxford.
- Smallwood 2001 Smallwood, M., *The Jews under Roman Rule: A Study in political relations*, Boston.
- Stern 1974 Stern, M. "The Jewish Diaspora" in *The Jewish People in the First Century* Vol.I. Assen.

- Syme 1939 Syme, R., "Observation on the Province of Cilicia", *Anatolian Studies*, 299-332.
- Thornton 1990 Thornton, T.C.G., "The Stories of Josephus of Tiberias" *Vigiliae Christianae* 1, 54-63.
- Trebilco 1991 Trebilco, R., *Jewish Communities in Asia Minor*, Cambridge.
- Trebilco 2006 Trebilco, R., "The Jews in Asia Minor, 66-C.235 CE", *The Cambridge History of Judaism*, Cambridge
- Ussishkin 1975 Ussishkin, D., "הקיליקים מיידיה והדוכדוכאן", *Kadmoniyot* 8, 133-134.
- Ussishkin 1977 Ussishkin, D., "Two lead Coffins from Cilicia", *Israel Exploration Journal* 27, 215-218.
- Van Henten- Van der Horst 1994 Van Henten, J- P.W, Van der Horst., *Studies in Early Jewish Epigraphy*. Leiden.
- Van Der Horst 1989 Van Der Horst, P.W., "Jews and Christians in Aphrodisias in the Light of their Relations in Other Cities of Asia Minor" *Nederlands Theologisch Tijdschrift*.
- Van der Horst 1991 Van der Horst, P.W., *Ancient Jewish Epitaphs*, Kampen.
- Votaw 1909 Vatow, C., "The Conversion and Early Ministry of Paul 9:1-31; 11:25-30; 13:1-14:28; GAL.1:15-24" *The Biblical World* 4, 272-278.
- Yonah 1981 Yonah "The Mosaics of Mopsuestia- Church or Synagogue" in *Ancient Synagogues Revealed* (edit by Lee Levine). The Israel Exploration Society, 1981:186-190.
- White 1979 White, S.A.N., "Rome, Pamphylia and Cilicia, 133-70 B.C", *The Journal of Roman Studies* 66, 1-14.
- Williams 1994 Williams, M., "The Jews of Corycus- A Neglected Diasporan Community from Roman Times", *Journal for the Study in the Persian, Hellenic and Roman Times* 25, 274-286.
- Williams 1992 Williams, M., "The Jewish Community of Corycus, two more Inscriptions", *Zeitschrift fur Papyrologie und Epigrafik* 92, 248-251.
- Williams 1997 Williams, M., "The Meaning and Function of *Ioudaios* in Greco-Roman Inscriptions", *Zeitschrift fur Papyrologie und Epigrafik* 116, 249-262.

- Williams 1998 Williams, M., *The Jews among the Greeks and Romans*, Maryland.
- Wilson 2003 Wilson, M., “Was Paul a Cilician, a Native of Tarsus? A Historical Reassessment”, *Olba* 8, 92-101.
- Wood 1992 Wood, D., *Christianity and Judaism: Meeting of the Ecclesiastical History Society*, Cambridge.
- Zeitlin 1943 Zeitlin, S., “Judaism as a Religion: An Historical Study VI.Galuth: Diaspora (Continued)” *The Jewish Quarterly Review* 2, 207-241.